

Viktimizacija (z)možnosti za samoodločanje – ključno tveganje mladih ljudi?

Zoran Kanduč*

Mladi ljudje (mladostniki) so že od nekaj deležni precejšnje pozornosti družboslovnih ved. To velja kajpak tudi za kriminologijo in v nekoliko manjši meri za viktinologijo. Kriminološko zanimanje za mladostnike nikakor ni presenetljivo, saj se prav iz te starostne (in socialne) kategorije rekrutira precejšnje število prestopnikov, tj. storilcev nasilnih in premoženjskih kaznivih dejanj. Po drugi strani pa so mladi ljudje pogosto tudi žrtve kriminalnih viktimizacij. Vseeno pa tovrstna škodljiva dejanja niso ključno tveganje, ki so mu izpostavljeni mladostniki. Družbenopsihološke razlage tveganj, ki zadevajo mlade ljudi, se večinoma osredotočajo na negativne socialne in kulturne dejavnike, ki otežujejo uspešen prehod v odraslost, ki je za mladostnika slej ko prej ciljno življenjsko obdobje. Po našem mnenju pa je najpomembnejše tveganje za mlade prav odraslost kot taka, namreč preveč uspešno zlitje z obstoječim svetom prilagojenih (in sistemsko funkcionalnih) že odraslih osebkov oziroma z družbo, ki temelji na heteronomnem delu in konvencionalni družini. Igranje družbeno pričakovanih odraslih vlog (kot so delavec, potrošnik in roditelj) namreč implicira izredno okrnitev posameznikove zmožnosti za samodoločanje, samoupravljanje s samim sabo (oziroma s svojim telesom, časom, ustvarjalnostjo in igrivimi opravili) in svobodno ustvarjanje samega sebe kot subjekta. Zdi se, da se tega dejstva čedalje bolj zavedajo tudi odrasle osebe (obeh spolov), saj je opaziti številne dovolj pomenljive indice podaljševanja mladosti in zavračanja posameznih vidikov normalne odraslosti (oziroma taktičnega zavlačevanja s celostnim vstopom v kulturno predpisani lik odraslega osebk). Zanimivo je, da se viktinologija doslej v glavnem ni zanimala za oblike strukturnih viktimizacij (zanemarjala pa je tudi z njimi povezana tveganja), ki ogrožajo ali razkrajajo posameznikove (z)možnosti za samodoločanje in prizadevajo njegove najbolj vitalne dobrine, npr. čas in energijo. Pričujoči prispevek si prizadeva vsaj v grobem (in na nek način pionirsko) zarisati nekatere najpomembnejše razsežnosti tovrstnih viktimizacij, ki v danih kapitalističnih družbah v večji ali manjši meri ogrožajo večino prebivalstva v vsakdanjem življenju.

Ključne besede: mladi ljudje, prehod v odraslost, dejavniki tveganja, tveganje viktimizacije, samodoločanje, družbene vloge

UDK: 316.47+343.988-053.

Uvodna opazka

Ključni vidik zamisli, ki jo razvija ta sestavek, je mogoče zlahka razbrati že iz naslova. Mnogo težje pa se je najbrž izogniti vtisu, da je njen osrednji poudarek izražen v izrazito pretenciozni obliki. Viktimizacija posameznikove zmožnosti za samodoločanje ali subjektivizacijo kot poglobljeno tveganje mladih ljudi?! S čim imamo pravzaprav opraviti? O kakšni oziroma kateri (z)možnosti teče beseda? Kaj pomeni »samodoločanje« ali »subjektivizacija«? Je to zares do te mere pomembna človeška »praksa«, da je njeno omejevanje ali onemogočanje najhujša oblika nasilja (ali vsaj ena izmed najhujših), možnost tovrstne viktimizacije, ki preteče lebditi nad usedami mladih – pa tudi starejših – osebkov (deloma pa jih kajpak prizadeva tudi že neposredno¹), pa kaže oceniti kot »tveganje« *par excellence*?

Da, vtis bo prejkone kar pravnj. Problemski sklop je dejansko – še več, scela namerno – predstavljen dokaj pretenciozno. Zdi se namreč, da je takšen slog razmišljanja še najbolj prikla-

den za tematiko, o kateri se v splošnem sicer (pre)redko spregovori v javnosti. Po drugi strani pa je vendarle treba poudariti, da osredotočanje na viktimizacijo zmožnosti za samodoločanje nikakor ne implicira podcenjevanja drugih pojavnih oblik tveganj in seveda problemov (tj. že realiziranih »rizikov«), ki tarejo mlade osebe na težavni tranzicijski poti v odraslost.

(Z)možnost samodoločanja ima vrsto razsežnosti, in sicer »notranjih« (povezanih z osebnostnimi aspekti) in »zunanjih«, namreč tistih, ki se posamezniku vsiljujejo kot objektivna dejstva. V bistvu gre za to, da posameznik more – če pač tako hoče – samoupravlja s samim sabo, tj. s svojim časom, prostorom, telesom, dejavnostmi, vključevanjem² v intersub-

² Še natančneje, bolj kot vključevanje v oblike družbenega/družabnega življenja gre pri samodoločanju ali subjektivizaciji za ustvarjanje novih medosebnih razmerij (utemeljenih na vzajemnem priznavanju samoustvarjajočih se akterjev), in sicer predvsem takšnih, ki jih ni mogoče instrumentalizirati za doseganje ciljev, ki ne bi izhajali iz njih samih. Opraviti imamo, skratka, z novimi oblikami samoorganizirane in prostovoljne družabnosti, ki ni ujeta v parametre profitne/kapitalske logike, »funkcionalne imperative« gospostvenih aparatov in monetarizirane/komercializirane menjave. Tovrstne oblike intersubjektivnih omrežij se približujejo idealu »družbe polne aktivnosti ali multiaktivnosti« (Gorz 1999, s. 72-98), ki jo je mogoče opredeliti tudi kot praktično »negacijo« izginjajoče (pravzaprav že »fantomske«) »na mezdi utemeljene« (Michel Aglietta) ali »na delu utemeljene« (Hannah Arendt) družbe.

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri PF, Poljanski nasip 1, 1000 Ljubljana.

¹ Delež že realizirane viktimizacije (z)možnosti za samodoločeno delovanje je pri mladostnikih različen. Opozoriti pa velja, da v tej zvezi ne izhajamo iz podmene, da je omenjena (z)možnost pri mladih ljudeh še neokrnjena (ali da utegne biti dramatično reducirana šele po vstopu v odraslo obdobje).

jektivno in interaktivno mrežo »družbenosti«... Ideja je, skratka, relativno preprosta (in najbrž že »intuitivno« zlahka dojemljiva), poleg tega pa se v glavnem prekriva z vsebino, ki jo opiše pojem »subjektivizacija«,³ tj. avtonomno delovanje, za katerega je značilno, da posameznik nastopa kot subjekt, ne pa »objekt«, namreč nekdo, ki je določen od zunaj (ali od zgoraj), npr. s pritiski (oziroma »funkcionalnimi imperativi«), ki skušajo posameznika reducirati na vlogo »ekonomskega resursa« (še posebej delavca in potrošnika) ali stereotipnega igralca družbenih vlog. V tem oziru je odločitev za subjektivizacijo slej ko prej nesporno subverzivna: uporniška, »družbeno problematična«, moralno-politično nekorektna in celo nevarna (ne nazadnje tudi za samega posameznika), saj nujno generira konflikte v razmerju do heteronomnih »normativnih pričakovanj« in ponotranjenih – sprva večinoma od zunaj pripisanih ali ponujenih – »samopodob«. Ovire za subjektivizacijo ne prihajajo torej zgolj od zunaj, ampak tudi iz že ponotranjenih družbenih in kulturnih vsebin. Subjekt potemtakem ni v neizogibnem boju le z drugimi (npr. posamezniki in institucijami), marveč tudi s samim sabo ali, še natančneje, z družbenim »objektom« v sebi, tj. z lastno postvarelstvom.

Nobenega dvoma ni, da se mladostnik sooča z vrsto ovir, ki omejujejo ali onemogočajo njegovo samodoločeno delovanje. Toda, glede na to, da je »mladost« le nekakšno prehodno obdobje («družbeno pogojeno podaljševanje otroštva»), velja usmeriti pozornost predvsem na nevarnosti, ki prežijo na mlade v svetu odraslosti, tj. v družbeni pokrajini, v katero so (že po »logiki stvari«) namenjeni. V tej zvezi celo menimo, da so mladi – vsaj kar zadeva možnosti za samodoločeno delovanje – v splošnem nemara celo v boljšem položaju kakor odrasli. Razlog, na katerega opiramo to oceno, je naslednji: bolj ko se nekdo staplja z družbo odraslih, bolj se običajno zapleta v vsakdanje rutine, »normalizirane« (v foucaultovskem pomenu) vedenjske in doživljajske vzorce, heteronomno delo, petrificirane »družbeno koristne« vloge, ideološke interpretativne sheme... Sprva ga ob mukotrpnem prilagajanju »novim življenjskim odgovornostim« nemara še preletava bolj ali manj moteče nelagodje,⁴ sčasoma pa navadno vendar-

³ Pojem »subjekt« (oz. »subjektivizacija«) uporabljamo v pomenu, ki ga je opredelil Touraine (s. 274–280). Subjekt je v njegovi kritični sociološki optiki predstavljen kot akter, ki ni kultura »družbe« – oziroma socializacije ali proaktivnega in reaktivnega družbenega nadzorstva-, ampak prej njena »antiteza« (nekakšen minimum družbenosti), kolikor se ustvarja prav z dejavnim nasprotovanjem vnaprej določenim (in vsiljevanim) vlogam (in z njimi spetimi normativnim pričakovanj), identitetam, samopodobam, željam in potrebam.

⁴ Najbolj kritično – in hkrati verjetno tudi najbolj pomenljivo – je (razmeroma) kratko obdobje, ki se prične s trenutkom, ko mladi človek vstopi v svet (odraslega) plačanega dela. To je čas, ko se marsikomu surovo zrušijo iluzorne predstave o delu (če jih je kajpada pred tem sploh kdaj gojil) in ko se je treba sprijazniti s precejšnjimi omejitvami osebne svobode. Seveda pa lahko novepečeni delavec tedaj računa na podporo odraslih, ki ga – najbrž ne brez kančka zlobe in privoščljivosti – hitijo pomirjati z napotki, kot so: »Tako je to«, »Se

le prevlada »zdravi razum«,⁵ ki ga neprizanesljivo izdaja cinična («realistična?») ugotovitev (morda celo samouresničujoča se prerokba), da »je življenje pač takšno«.

Če se strinjamo s podmeno, da je destrukcija raznoterih zmognosti za samostojno (avtonomno) delovanje osrednja nevarnost, ki preži na odrasčajoče osebe, potem velja identificirati še njen »epicenter«. Po naši presoji sta to prav heteronomno delo in jedrna družina (utemeljena na konvencionalnih spolnih vlogah, tradicionalni spolni morali, ekonomskih prislilah ali ideoloških pritiskih). Ker imamo očitno opraviti z institucijama, ki sta v hegemonski kulturi predstavljeni kot jedro odraslega življenja, je upravičeno sklepati, da je ključno tveganje za mlade ljudi prav »normalna odraslost«, osredinjena na službo in družinsko ognjišče. Morda se zdi komu takšno izhodišče izrazito pretirano (npr. preveč radikalno, celo »nezrelo«, »neodgovorno« ali »otročje«). Ampak na kaj bi možni kritik lahko oprl svojo skepsu? Ali bi se skliceval na domnevo, da so prevladujoče oblike produktivnega dela vendarle take, da posamezniku omogočajo socializacijo, integracijo (v družbo), identiteto, samospoštovanje, osmišljanje življenja, občutek družbene koristnosti, »osvoboditev« (nekako v duhu zlovesčega nacističnega gesla »Arbeit macht frei«), avtonomno delovanje, osebni razvoj, pozunanjenje človeškega bista, samoizražanje ali celo »samoaktualizacijo«? Ali bi – če se pokaže⁶ (kar pravzaprav sploh ni težko), da so tovrstna dela relativno skrajno redka – izrazil upanje, da plačana dela lahko

boš že navadil«, »Na začetku je težko, potem pa kar gre«, »Čas idealizma in brezskrbne svobode – tako imenovana najlepša leta – je mimo«, »Potrpi in se skušaj znajti«, »Glavno je, da imaš službo«, »Iztrži v kar največji možni meri svoje sposobnosti in znanja«...

⁵ Nesporno je, da se mora človek, ki ga heteronomno delo »posrka« vase, nekako prilagoditi na življenje, katerega osrednji del je voden od zunaj: na eksistenco torej, ki jo usmerjajo določilnice onstran njegovega nadzora. Kaj pa naj stori oseba, ki mora vsak dan vstati ob določeni uri, odbrzeti v službo (kar v večjem mestu pomeni: zgubljeni živci v prometnih zamaških ali se drenjati v avtobusu ali vlaku), delati ure in ure, trepetati pred vsemogočnimi šefi (in se jim – če je treba – prilizovati in pred njimi klečeplaziti), gledati ene in iste obraze, se vračati – pogosto slabe volje, izmozgana in vsega sita – domov, kjer jo čaka za nameček še predvidljiva družinska »idila«? Ali naj vsak dan znova razmišlja, kako bedno, enolično, nesvobodno in nesmiselno je njeno življenje? Ali naj si zamišlja, kaj vse bi lahko počela, če bi imela dovolj časa zase in zagotovljene še druge gmotne pogoje za samodoločeno delovanje? Če bi se dnevno ubadala s takšnimi sanjarijami, bi bila najbrž na dobri poti v kakšno psihiatrično ustanovo. Zato je tovrstne alternative bolje zadržati v sebi in se stoično sprijazniti z danim »stanjem stvari« (nekako v stilu: »Saj ni tako slabo«, »Lahko bi bilo še slabše«, »Saj tudi drugim ne gre bistveno bolje«).

⁶ Če bi bilo delo (namreč že kot tako, tj. samo po sebi) tako zelo nagrajujoče, privlačno, osvobajajoče in neogibno za posameznikovo identiteto, samopodobo, samospoštovanje ali druge pozitivne vrednotne aspekte v njegovem življenju, potem se vprašanje, kako »motivirati« najeto delovno silo, da bo čim bolj delala (ne pa »zabušavala«), sploh ne bi nikoli zastavilo (soočali pa bi se morda s povsem nasprotnim problemom, kako motivirati ljudi, da bi manj delali).

(v splošnem in že kmalu, npr. v »otipljivi« prihodnosti) postanejo takšna? Bi opozoril na empirična dognanja, ki kažejo, da mnogi anketiranci visoko vrednotijo delo? Toda tedaj bi moral še pojasniti, zakaj je tako: ali to počnejo zaradi inherentnih zadovoljstev, ki jim jih prinaša delo, ali pa morda zato, ker je delo vir najvažnejših pravic, ki se danes navezujejo izključno na formalno zaposlitev? In naposled, kako bi mlademu človeku opisal prednosti tradicionalne družine? Bi ga poskusil prepričati, da je aktualna »kriza družine« (kot se kaže npr. v visokem številu razvez, precejšnjem obsegu fizičnega, spolnega in predvsem psihološkega nasilja, osiromašenih spolnih praksah, raznovrstnih prepirih ali vzajemni apatični indifferenci zakonskih partnerjev) zgolj posledica problematičnih posameznikov, ki iz tega ali onega razloga ne morejo (ali celo nočejo) več zadovoljivo igrati tradicionalnih družinskih/zakonskih vlog?

Zakaj mladi pritegujejo pozornost odraslih in znanosti/stroke?

Odgovorov na zastavljeno vprašanje ne manjka. Naj namignemo zgolj na nekatere (ne nujno najbolj relevantne). Prvič, mladi – zlasti tisti v šolskih klopih – so brez dvoma zlahka dosegljiv »predmet« empiričnega raziskovanja,⁷ ki ga je mogoče brez posebnih težav (in odporov) uporabiti za anketiranje ali intervjuvanje. Drugič, mladi so za odrasle često vir že malone pregovornega nerazumevanja in različnih emocij, kot so strah, občudovanje, zavist, zadrega, čudenje, sumničenje, presenečenje ali osuplost. Psihološke in sociološke teorije o mladosti so v tem oziru več kot zaželeno, saj ponujajo dozdevno objektivne, tj. znanstveno verificirane odgovore na večna vprašanja: Kaj se dogaja z našimi mladostniki? Zakaj so drugačni? Ali njihovo vedenje vodi v moralni kaos ali vrednotno dekadenco? Ali bodo zmožni ravnati odgovorno, ko se nam bodo pridružili v resnobnem odraslem svetu? Ali družba ima ustrezne, tj. mo-

Nepotreben bi bil vsakršen nadzor nad delavci v službi, izpuhtel pa bi tudi strah, da ljudje ne bi več hoteli delati, če bi prejimali preveliko nadomestilo za brezposelnost (ali celo nepogojeni zajamčeni dohodek). No, vse to – predvsem pa nenehna zunanja/heteronoma motivacija s »palico in korenčkom« – še zdaleč ni nepotrebno, in sicer ne zaradi nekakšne univerzalne človeške »lenobe«, ampak bolj zato, ker je človek bitje svobode, ki običajno (če uporabimo najbolj milo oznako) z »zadržanostjo« reagira na nekaj, kar mu je tuje, nezanimivo in nemikavno. Več v zvezi z naravo heteronomnega dela v sodobni družbi najdemo v Gorz 1994, s. 54-64; Gorz 1999, s. 36-52.

⁷ Še več, mladi v šolah so pogosto tudi voljan »predmet« empiričnega preučevanja, saj so večinoma pripravljene sodelovati z družboslovnimi raziskovalci, zlasti tedaj, ko gre to na račun zopnega šolskega dela. V tej zvezi bi morda lahko tvegali še nadaljnjo domnevo, da so mladi mikaven raziskovalni »predmet« tudi zato, ker omogočajo odvrnitev pozornosti od problemov »normalnih« odraslih ljudi, npr. na ta način, da so preučevani v očeh podmene, da je njihov ključni problem v tem, da še niso odrasli, čeprav naj bi se to od srca želili (ne pa v optiki nasprotne predpostavke, da se jim bolj ali manj upirajo prevladujoči modeli odraslosti).

ralno-politično neoporečne naslednike? Ali bodo mladostniki pripravljene nadaljevati utečene vzorce obnašanja in razmišljanja? In tako naprej.

Ena izmed možnih reakcij odraslih na vedenje mladostnikov utegne biti tudi »ontološka negotovost«, in sicer v meri, v kolikšni so mladi dojeti kot že dokaj podobni odraslim ljudem, ne pa več kot nekakšna posebna, od njih strogo ločena kategorija (kakršna so npr. otroci). Odrasla oseba je v tem primeru neredko vznemirjena predvsem zato, ker nekdo, ki ji je že enak v številnih važnih razsežnostih, vendarle sprejema drugačne odločitve ali goji neobičajen način življenja.⁸ Če se namreč z nekom ne moremo primerjati, ker je pač preveč drugačen (oziroma že skorajda eksotičen), potem takšna oseba običajno ne ogroža naših samoumevnih življenjskih usmeritev.

Mladi so za odrasle zanimivi tudi zato, ker so često dojeti kot neke vrste družbeni »polizdelki«, tj. še ne dokraja dovršeni proizvodi socializacijskega procesa. Zato še vedno terjajo določeno količino nadzorovalne čuječnosti (s strani odraslih oseb), ki jo motivira strah, da ne bi tako rekoč tik pred zdajci zašli na kriva pota. No, po drugi strani pa so celo za »problematične«⁹ mladostnike predvidene predvsem korek-

⁸ Do podobne situacije (namreč »ontološke nesigurnosti«) prihaja v razmerjih med moškimi in ženskami, ko se neenakosti med spoloma pomembno zmanjšajo (in ravno zato – prav v tem tiči paradoksnost enakosti! – še bolj bodejo v oči): posledica ženskega osvobajanja je kriza patriarhalne hegemonije, na katero se utegne ogrožen in negotovi (zlasti mlajši) moški odzvati s samopobitvenjenjem lastne (biološke) spolne danosti, kar implicira rigidno distinkcijo med »nasprotnima« spoloma, superiorno »držo« v razmerju do žensk (oziroma vseh drugih poženščenih in mehkužnih bitij), pozitivno vrednotenje »mačističnega« agresivnega/nasilnega obnašanja in »hiperboliziranje« telesa (ki se z redno telesno vadbo preoblikuje v permanentno vzburjeni »falus«). To je tudi razlog, zaradi katerega je v očeh heteroseksualca biseksualec običajno bolj moteč kakor transseksualec (homoseksualec, ki je videti že skoraj »straight«, pa je bolj problematičen od nekoga, ki je kričeče »pederski«). Skratka, posameznikovo ontološko gotovost (tj. občutek osebne varnosti, stabilnosti bivanja in normalnosti doživljanja) še najbolj ogroža oseba, ki mu je hkrati zelo podobna, a vendarle od njega – vsaj v določenem vidiku – tudi pomembno drugačna. Prim. Young, s. 98-104.

⁹ V tej zvezi kaže upoštevati še nadaljnjo posebnost odzivanja na problematične mladostnike (npr. prestopnike) v »vključevalni družbi« (Young). Določeno mero »problematičnosti« mladih odrasli namreč pričakujejo in jo zatorej dojemajo kot povsem normalen pojav (v procesu »samoiskanja« in »socialnega umeščanja«), npr. v optiki prepričanja »Tudi mi smo bili takšni, ko smo bili mladi« ali pregovora »Mladost je norost, čez vodo skače, kjer je most«. Zdi se, da velja to za večinski delež mladostniških »deviacij«. Po drugi strani pa tudi manjšina najbolj problematičnih mladostnikov (najslabše »prilagojenih«) ne problematizira »ontološke varnosti« odraslih, če je prestopništvo pojasnjeno kot posledica mladostnikove »deficitarnosti«: mladostnik ni tak, kakršni smo (bili) mi, saj mu očitno nekaj – npr. ustreznega vzgoja, močan nadzaj, inteligenca, učinkovita samokontrola, normalna spolna samopodoba, varno družinsko okolje, gmotne/statusne dobrine ali formalna izobrazba – manjka, da bi bil tak, kakršni smo (bili) mi.

tivne sankcije, saj naj bi bilo zaradi njihove starosti še vedno mogoče upati, da bo ustrezna (namreč strokovno utemeljena) intervencija odpravila prestopnikove »deficite« in ga preusmerila na pravi (tj. normativno pričakovani) položaj v družbeni strukturi.

Razlike med odraslimi in mladimi: kdo je na slabšem?

Začnimo z oceno, da je v današnjih časih razlika med mladostjo in odraslostjo vse prej kot samoumevna, in sicer iz več razlogov. Naj omenimo vsaj nekatere.

(1) Merila, s katerimi presojava (ne)odraslost kake osebe, so številna, različna (neredko celo nasprotujoča si) in ne vselej jasno opredeljena. Vzemimo za zgled ekonomsko neodvisnost/samostojnost, o kateri se širi glas, da jo mladostnik doseže tedaj, ko se redno zaposli. Seveda je scela nesporno, da se posameznik s formalno zaposlitvijo in z njo povezano plačo v precejšnji meri osamosvoji od staršev. Vendar pa je treba ob tem upoštevati, da je redna služba danes čedalje redkejši privilegij ali celo subjektivna iluzija: skorajda sleherni zaposlena oseba je v današnjih negotovih ekonomskih razmerah pravzaprav potencialno brezposelna ali vsaj podzaposlena, kar, mimogrede, ni več nikakršna skrivnost, ampak prej nekaj, česar se sodobni proletarci še predobro zavedajo.¹⁰ Še huje, formalna zaposlitev še ne pomeni, da si je mogoče z mezdo/plačo, ki (če) jo spremlja, zagotoviti elementarne gnotne pogoje za avtonomno življenje, npr. lastno stanovanje (ki je – ne pozabimo! – *sine qua non* vsakršne zasebnosti v strogem pomenu te besede). Ne nazadnje pa velja opozoriti, da mlada oseba v vstopom v svet heteronomnega dela zgolj zamenja eno odvisnost (npr. od staršev ali njihovega funkcionalnega ekvivalenta) z drugo, namreč z odvisnostjo od spremenljivega in čedalje bolj nepredvidljivega povpraševanja na trgu »delovne sile« (oziroma od vsakokratnega »delodajalca«¹¹).

(2) Pridobivanje ali prisvajanje odraslih kompetenc – oziroma, z eno besedo, odraščanje – poteka z različno (in spremenljivo) hitrostjo na različnih življenjskih področjih (prim. Ule 1995, s. 16-18), kot so spolnost, ljubezenski/intimni odnosi, ustvarjanje lastnih družinskih konfiguracij, prebivanje v

lastnem prostoru, vključenost v ekonomski proces heteronomnega dela, samoupravljanje z lastnim telesom, politična aktivnost... V tem je vsekakor pomembna značilnost tako imenovanih pozno- ali viskomodernih družb: v preteklosti je bil namreč prehod iz mladosti (ali celo otroštva) v odraslost mnogo bolj nedvoumen in hiter.

(3) Številni odrasli želijo ostati ali vnovič postati »mladi«. Mladostnost – vsaj na ravni telesnega videza, če so druge razsežnosti že nepovratno izgubljene ali nedosegljive – je vsekakor nadvse cenjena »dobrina«,¹² malone statusni simbol, luksuz ali celo privilegij (interpretirati pa jo je mogoče tudi kot znamenje pametnega ali zdravega upravljanja z lastnim telesom). Zato ne preseneča pravcata poplava vsakovrstnih potrošniških izdelkov in storitev, ki obljublajo podaljšanje mladosti ali vsaj preprečevanje prehitrega (po)staranja.

(4) Še bolj zanimivo pa je bržčas dejstvo, da številni mladi nočejo – ne le ne morejo (npr. zaradi težav pri iskanju zaposlitve, pomanjkanja stanovanj ali slabih plač) – prehitro »odrastati« oz. odlašajo¹³ (kolikor se le da) z vstopom v svet odraslosti. V tej zvezi seveda ne gre za averzijo do odraslosti nasploh, ampak bolj za skepso do njene specifične (namreč prevladujoče ali vsaj kulturno/ideološko hegemonске) oblike. Preprosto in rahlo karikirano rečeno: v »zadržanosti« do pre zgodnje odraslosti je impliciran predvsem mladostnikov strah pred tem, da bi umrl že pri tridesetih letih starosti (ali morda za spoznanje pozneje¹⁴) – tj. tedaj, ko se odrasla oseba že trdno vkorenini v »spodobni« službi in »toplem« družinskem domu (z ženo, otrokom, italijansko kuhinjo in dvema avtomo-

¹² Takšno stališče do mladostnega videza ni (več) značilno zgolj za ženske, npr. tiste, ki z raznovrstnimi prijemi skrbijo za svoje telo predvsem zato, da njihov moški/mož ne bi posegel/posegal po kateri od mlajših/privlačnejših »opcij«. Ena izmed posledic ženskega osvobajanja je v tem, da tudi moški ne more več z jekleno gotovostjo pričakovati, da bo »njegova« ženska/žena ostala z njim ne glede na to, kakšen je videti in kakšen/kolikšen je njegov spolni »performans«. Še več, zdi se, da oba spola danes povezuje želja ostati čim dlje privlačen (oziroma – kar je v optiki sodobnih estetskih meril skorajda sinonim – mladosten), da bi si na ta način zagotovila trajnejši ugoden položaj na »trgu« ponudbe in povpraševanja po spolnih »uslugah«.

¹³ »Zavlačevanje« mladosti ima lahko več pojavnih oblik. Na primer: (a) posameznik podaljšuje študij; (b) posameznik se raje odloča začasne zaposlitve in se izogiba »pravi« ali »zaresni« službi; (c) posameznik stanuje še naprej pri starših (ta pojav se v strokovni literaturi imenuje *living apart together*, tj. živeti skupaj s starši in hkrati socialno neodvisno od njih); (č) posamezniku ni do sklenitve formalne zakonske zveze (niti do skupnega bivanja z ljubljeno osebo); (d) posameznica prestavlja vlogo matere v nedoločljivo prihodnost (ali pa se ji sploh že vnaprej odpove).

¹⁴ Tovrstno situacijo nazorno opišeta Hamblett in Deverson (v knjigi o »generaciji X«): »Ljudje si večinoma poiščejo najboljšo službo, ki jo lahko dobijo, si prizadevajo za napredovanje in se poročijo, ko si vsaj za silo uredijo gnotno izhodišče. Potem je treba kupiti avtomobil in druge nujne dobrine, rešiti stanovanjski problem in to je to – posameznik se tedaj znajde v položaju, v katerem je priklenjen za pre-

¹⁰ Prav iz tega zavedanja se poraja mučen občutek »materialne negotovosti« (oziroma ekonomske prekamnosti). Težav v zvezi z zaposlovanjem pa se brez dvoma dobro zavedajo tudi mladi ljudje: prim. Ule 1995, s. 122-124.

¹¹ Izraz »delodajalec« je zavajajoč, saj je konec koncev proletarec tisti, ki »daje« delo, medtem ko si kapitalist vsaj del produktivnega prispevka prisvaja (in ga je potemtakem ustrežneje označiti kot »delojemalca«). Po drugi plati pa ta oznaka dokaj ustrezno odseva aktualna ideološka sporočila, v luči katerih je posameznik – ne pa »družba«, »država« ali »kapital« – tisti, ki krvavo potrebuje delo in se mora prav zato na vse pretege truditi in celo poniževati, da bi se dokopal do te dragocene in vse bolj redke »dobrine«.

biloma) -, pokopan pa bi bil pri kakih šestdesetih letih starosti (oziroma za spoznanje prej ali pozneje).

Povrnimo se k izhodiščnemu vprašanju. Kdo ima boljše možnosti za samodoločeno delovanje, mladi ali odrasli? No, v splošnem kaže bolj slabo obema starostnima kategorijama, vseeno pa menimo, da so odrasli v tem pogledu še na slabšem, kar morda vsaj deloma pojasnjuje »zadržanost« precejšnjega števila mladostnikov do prenapete odraslosti. Poglejmo, zakaj je tako. Pomislimo najprej, kaj implicira uresničitev »idealnotipične« odrasle vloge. V prvi vrsti je to – kot smo že omenili – »resna« služba, tj. heteronomno delo v zameno za mesečno plačilo: ekonomska aktivnost, ki odvzame odrasli osebi večino budnega časa¹⁵ (in ogromno življenjske energije). Če k temu prištejemo še čas, ki je potreben za gospodinjstva opravila, nujne biološke funkcije (npr. prehranjevanje, izločanje in spanje) ali izpolnjevanje družinskih obveznosti (npr. v zvezi z vzrejo otrok), ostane prostega (od ekonomskih nujnosti osvobojenega) časa, tj. časa, ki omogoča samodoločeno delovanje, osupljivo malo, neredko praktično nič.

S pomanjkanjem prostega časa se nedvomno soočajo tudi mladi: največ časa (in energije) jim odvzame (»ukrade«) šola – oziroma nasploh dejavnosti, ki so povezane z izobraževalnim procesom –, se pravi institucija, katere namen je oskrbeti mladostnike z veščinami, spretnostmi, znanji, navadami, vrednotami, vedenjskimi vzorci, certifikati in drugimi pogoji za poznejše uspešno »prostituiranje« na trgu delovne sile. Vseeno pa se zdi, da se posreči šoli (vsaj v splošnem) odvzeti posamezniku manj časa in energije kakor poznejša služba.¹⁶

ostanek lastnega življenja. Ko doživi petintrideseto leto starosti, je že preveč preplašen, da bi poskusil karkoli novega, saj bi v tem primeru utegnil izgubiti lastno varnost. Tedaj mu preostane le še to, da obžaluje zaradi vseh tistih projektov, ki si jih je sicer želel uresničiti, vendar jih ni in jih nikoli ne bo« (navedba v Greer, s. 260). Opis tovrstnega »umiranja na obroke« kajpak še zdaleč ni popoln (saj ne tematizira izdelave in vzreje otrok), poleg tega pa je videti tudi že rahlo zastarel, saj še vedno implicira dozdevno nujnost sklenitve formalne zakonske zveze (katere ideološka mikavnost je že precej upadla) in ne upošteva dejstva, da številni odrasli danes vendarle razvežejo dolgotrajno intimno razmerje (in poskusijo znova, čeprav pogosto na enak ali vsaj zelo podoben način kot prej).

¹⁵ V »kvoto«, ki jo je odrasli proletarec prisiljen žrtvovati na oltarju heteronomnega dela, je treba vključiti ne le formalni delovni čas (tj. čas, ki ga mora delavec prebiti v službi – ne oziraje se na to, ali tam dejansko dela ali pa morda le »krade« čas), ampak tudi čas, ki je potreben za to, da se človek – duševno in telesno – pripravi na delo, pride na delovno mesto, se vrne domov in se spočije od dela (oziroma pride – če sploh – ponovno »k sebi«, tj. v stanje, kot da ne bi bil delal). Ne nazadnje pa velja dodati še čas, ki je porabljen za izobraževanje, ki je namenjeno prvenstveno heteronomnemu delu.

¹⁶ Tega se zavedajo številni mladostniki, posebej tisti, ki so občasno že delali v »neposredni proizvodnji« ali kakih drugih priložnostni službi (iz tovrstnih izkušenj izvirajo – v glavnem sicer preveč optimistične – odločitve ali napovedi: »Študiral bom, da mi ne bo treba delati«).

Po drugi strani pa se je tudi lažje izogibati¹⁷ šolskim kakor delovnim obveznostim.

Ker mladostniki zvečine živijo še pri starših, imajo pogosto težave z zagotavljanjem (nenadzorovanega) prostora za samodoločene dejavnosti in zasebno življenje v strogem pomenu.¹⁸ Vendar pa velja to v enaki (ali celo še večji) meri tudi za odraslo osebo,¹⁹ ki živi s člani lastne družine v skupnem prebivališču (družinskem domu).

Nekateri paradoksní odboji »uspešne« vključitve v odrasli svet

Mladost je v konvencionalni optiki pogosto predstavljena kot izrazito turbulentno obdobje, v katerem se mladi soočajo z vrsto resnih problemov, kar »seveda« naravnost terjá (in obenem še upravičuje) dobronamrene intervencije (pomoč) odraslih, npr. staršev, šolnikov, psihologov, socialnih delavcev, in *extremis* pa tudi policistov, sodnikov, zdravnikov ali psihi-

¹⁷ Seveda pa upiranje »šoli« ni brez pasti (oziroma ironičnih reperkusij). Bolj je neposredno, hujša je običajno negativna sankcija, predvsem nagla izločenost iz nadaljnega formalnega izobraževalnega procesa, kar pomeni največkrat dosmrtno obsojenost na izvrševanje najmanj uglednih (oziroma najmanj perspektivnih) in najbolj neprijetnih ali nezaželenih heteronomnih ekonomskih opravil, ki so poleg tega še skrajno slabo plačana (kar je v bistvu svojevrsten paradoks, ki najde le izjemoma ustrezno obravnavo ali razlago v ekonomski »znarnosti«). Ampak za takšno obliko upiranja se običajno odloči le manjšina (najbolj »problematičnih« učencev). Večinska strategija je navadno bolj subtilna (in v splošnem manj moteča): gre za dobro znano prakticiranje »linije najmanjšega odpora«, tj. doseganje še zadovoljivega uspeha z najmanjšim trudom (vložkom dela). V tem primeru se učenec intimno (bolj ali manj) distancira do uradnih šolskih zahtev, vendar pa jim ne nasprotuje z neizpolnitvijo, ampak z čim manj naporno izvršitvijo. Zdi se, da je tovrstna oblika upiranja »normativnim pričakovanjem« zelo razširjena tudi v odraslem svetu (npr. v službi), zaradi česar se morajo »delodajalci« zelo potruditi, da iz kupljene delovne sile izžamejo čim več (čim boljšega) dela, kar pa je seveda mnogo lažje doseči v (na žalost aktualnih) okoliščinah, v katerih je služba redka oziroma čedalje bolj prekarna in zatorej subjektivno zaželena »dobrina«.

¹⁸ Ta omejitev je često še posebej moteča v zvezi z mladostnikovi mi samodoločenimi spolnimi praksami, na kar je scela upravičeno opozarjal že Reich: »Lahko meščanstvo reši stanovanjsko vprašanje mladostnikov, da ne bodo več živeli popačenega spolnega življenja med vežnimi vrati in za plotovi, tako, da bo vsak mladostnik dobil možnost, da je sam s svojim partnerjem?« (s. 80).

¹⁹ Bizarna reperkusija pomanjkanja zasebnosti se kaže v povečani mikavnosti prostorov, ki nudijo vsaj približek prostorske avtonomije. Takšne »oaze miru« so npr. stranišče, kopalnica, garaža, avtomobil in predvsem služba, ki se s tem spremeni v prizorišče nekakšne kvazi privatnosti (čeprav to kajpak nikakor ni bil namen, zaradi katerega je bila izumljena v specifično moderni obliki), poleg tega pa nudi še enega izmed družinsko najbolj sprejemljivih »alibijev« za beg oz. izostajanje od doma.

atrov. Ali so tovrstne («ljudske») teorije o dozdevno problematični naravi mladostništva ustrezne? Zdi se, da niso, vsaj če upoštevamo dognanja številnih raziskav (prim. Muncie, s. 187-192), ki so pokazale, da so psihični (npr. emocionalni) problemi mladih običajno v večji meri pogojeni z zunanjimi »stresnimi« kontingencami (npr. s storilnostnimi pritiski v šoli,²⁰ z družinskimi prepri in neprimernimi starševskimi vzgojnimi ali nadzorovalnimi »prijemi«), ne pa z adolescenco samo po sebi.

Kakorkoli že. Tudi če bi držalo, da je mladost povezana z različnimi problemi, to še ne pomeni, da je odraslost nekakšno idilično ali vsaj večinoma neproblematično obdobje. Prej nasprotno. Pogosto, pravzaprav praviloma, se zgodi, da najhujši problemi nastopijo prav v tem – za mlade ali odraščajoče osebe »ciljnem« – obdobju. Vendar pa v tej zvezi ne gre zgolj za probleme, ki izvirajo iz kroničnega pomanjkanja prostega časa (tj. časa, ki je osvobojen heteronomnih ekonomskih opravil), mučno predvidljive rutinizacije vsakdanjega življenja, zoprnih zakonskih preprirov (često tesno povezanih s postopnim siromašenjem spolnih praks in vzajemno naveličanostjo), krčenja zasebnosti ali kvantitativnega in kvalitativnega redčenja socialnih stikov (zunaj službe in družine). V tej tragi-komični igri je še mnogo več, namreč to, da je posameznikov boj za (osebno) svobodo, avtonomijo, samodoločanje ali subjektivizacijo v odraslem obdobju mnogo bolj otežen kakor v mladosti, npr. zaradi nujnih osebnostnih »adaptacij« (na odrasli življenjski slog), stopnjevanih (+ medsebojno povezanih) učinkov neformalnih nadzorstvenih mehanizmov in mnogovrstnih zunanjih omejitev, ki jih nehote – in pravzaprav ironično – (po)ustvarja tudi odrasla oseba sama, npr. s svojimi odločitvami, izbirami in dejavnostmi.

Oglejmo si vsaj nekaj nenavadnih reperkusij (preveč) »uspešne« vključitve v odraslo družbo:

(1) Bolj ko se proletarec vključi v proces heteronomnega dela – tj. »faustovsko« proda svojo dušo/telo in se vsakodnevno podreja nečemu, s čimer se ne more celostno poistovetiti –, večja je verjetnost, da bo občutil potrebo po potrošniških tolažilih, namreč po komercialnih dobrinah in storitvah, ki ob-

²⁰ S tovrstnimi pritiski se odraščajoča oseba sreča kajpak tudi doma, in to že zelo zgodaj (vsaj s strani ambicioznih staršev). Običajno jih motivira povsem realistično spoznanje, da je dobra formalna izobrazba najboljša izhodišča za uspešen boj na konkurenčnem trgu delovne sile, na katerem se sicer dramatično krči »primarni sektor« varnih, perspektivnih in dobro plačanih služb. Pritiski staršev so potemtakem zvečine dobronamerni (oziroma racionalni), čeprav v splošnem (tj. na ravni nenameranih družbenih reperkusij) zgolj perpetuirajo dominacijo kapitala (in iz nje izvirajoče oblike viktimizacije). Neredko pa utegnejo biti tudi naravnost tragični, recimo tedaj, ko je interesna struktura odraščajoče osebe nezdružljiva z izpolnjevanjem pogojev šolske uspešnosti.

ljublajo (in vsaj deloma tudi zagotavljajo) relaksacijo, rekreacijo, »izklop«, dopadljive samopodobe, »nora in nepozabna doživetja«, kratkotrajno menjavo neposrednega okolja («kulis»), zdravje, občutek pripadnosti in skupinske priznanosti, mladosten videz, povečano spolno privlačnost, optimalno formo, varnost, »kulturo bivanja«, adrenalinske izkušnje, uživanje ob umetniških delih, samospoznanje, življenjski »smisel« in celo samoaktualizacijo. To vodi v začarani krog: bolj potrebuješ »dnevno sveže« poglobljene in standardizirane »pakete doživetij«, bolj moraš delati, da si prislužiš denar, ki zanesljivo odpira vrata v zapeljivo in zaslepljujoči svet potrošniških²¹ orgij.

(2) Bolj ko se posameznik («spontano» ali »avtonomno») identificira z delom in uspehom ekonomske organizacije, bolj prispeva k reproduciranju pogojev lastne podvrženosti/podrejenosti »logiki kapitala«, stopnjevanju tekmovanja med podjetji (in delavci), k intenziviranju boja za zvišanje produktivnosti, k individualni in občini negotovosti zaposlitve ter dominaciji kapitala nad delavci (in »družbo«).²² Preprosto (že skoraj karikirano) rečeno: bolj je delavec priden, globlji in širši je grob, ki ga nevede/nehote koplje sebi in drugim (svojim konkurentom).

(3) Bolj ko se posameznik poistoveti s svojimi družinskimi/starševskimi dolžnostmi, večja je verjetnost, da se bo zmanjšal njegov uporniški »potencial«, predvsem na ekonomskem področju.²³ V razmerah, ki jih označuje dobro znano

²¹ Prim. Scheerer in Hess 1997, s. 119-120. Potrošniška »mentaliteta«, ta sodobni »opij za ljudstvo«, ima v »poznomoderni« družbi pomembno nadzorovalno funkcijo, najbrž nič manjšo kakor ideološko (re)producirani strah pred brezposelnostjo (ali podzaposlenostjo). Potrošništvo, ki je v bistvu »hrbna plat« ponižnega hlapčevanja kapitalu na delovnem mestu, vključuje ideološka sporočila, da ima posameznik načeloma neomejeno možnost »proste izbire«. Vendar pa so potrošniške izbire (ki so, za nameček, podvržene nenehni ekonomski propagandi in prodajnim manipulacijam) v glavnem precej trivialne, poleg tega pa so omejene na vnaprej sfabricirane »opcije«, ki jih ponuja megalomanski ekonomski aparat, nad katerim posameznik nima nikakršne omembe vredne kontrole.

²² Ta navidezni paradoks je podrobno razčlenil Gorz (1999, s. 44-46). Pisec med drugim opozarja, da je ena izmed značilnosti (heteronomnega) dela v sodobni družbi tudi v tem, da odpravlja delo: bolj so zaposleni zagnani in produktivni, več bogastva in dobička ustvarjajo, obenem pa se povečujejo tudi brezposelnost, relativne depri-vacije, socialne neenakosti in marginalizacija »nepotrebnih« (ekonomsko »odvečnih« in poleg tega še ideološko stigmatiziranih) ljudi.

²³ Ta paradoks, ki je podrobneje razčlenjen v Greer (s. 258-264), ima še nadaljnjo problematično razsežnost: kako iz egoističnih družin (ki jim gre predvsem za blagor lastnih članov) »sestaviti« ali izoblikovati širše družbene konfiguracije, ki bi temeljile na solidarnosti (oz. občutenju vzajemne povezanosti in moralne odgovornosti)? Še več, v igri je tudi vprašanje, kako doseči, da bo postala država politični organ družbe in vseh njenih članov (ne pa talka ekonomsko najmočnejših interesnih skupin).

dejstvo, da je plačana služba (ki je hkrati »vir« vrste nadaljnjih pomembnih pravic) neke vrste privilegij, se pač poveča pripravljenost zaposlenih za ubogljivo upogibanje hrbtenice na delovnem mestu. Takšna krotka drža se še okrepi, če je zaposleni dolžan preživljati otroke (oz. svoji družinski celici zagotavljati ustrezno²⁴ raven gmotne/statusne blaginje).

Vidimo torej, da subjektivna cena objektivno uspešne vključitve v odraslo družbo nikakor ni majhna. Odrasla oseba jo lahko plačuje na različne načine, npr. v obliki neprijetnega občutka nesmiselnosti (lastne »eksistence«), izpraznjenosti (osebnega »časa«), »pregorelosti« (ali kronične utrujenosti), živčne razrvanosti, ujetosti (v življenjske vzorce, s katerimi se je težko »poistovetiti« oziroma jih vzeti »za svoje«), socialne izoliranosti, »odtujenosti«, »anomičnosti« ali neboljenosti (ker pomembne razsežnosti posameznikovega bivanja v družbi niso pod njegovim učinkovitim nadzorom).²⁵ Tovrstne negativne psihične (in tudi fizične) spremljevalke igranja »odraslih vlog« (in posledičnega preoblikovanja posameznika v stereotipno kreaturo) je pač treba nekako obvladati. Mehanižmov spoprijemanja s tovrstnimi motnjami je precej, npr. uživanje prepovedanih ali dovoljenih drog, reduciranje lastnih aspiracij, živčno »deloholično« agiranje (kot oblika nekakšne »samopozabe«), premestitev lastnih življenjskih upov in pričakovanj v negotovo prihodnost otroka (kot nekakšnega podaljšanega jaza ali »rezervnega igralca«), kopičenje statusnih slepil (tj. blaga, ki poveča ugled v očeh pomembnih drugih oziroma referenčne skupine), umik v varno zavetje (otopele²⁶) vsakdanje zasebnosti... Obvladovanje frustracij in negativnih doživetij je najbrž lažje, če posameznik vidi/meni, da si takšno (bedno) usodo deli še s številnimi drugimi odraslimi (morda celo z večino), vseeno pa trpek priokus običajno vendarle vztraja: življenje je pač le eno samo, za nameček pa je tudi relativno kratko (podaljševanje trpljenja, ki ga omogoča sodobna medicina, pač ne more biti zdravilo za zavoženo življenje).

²⁴ »Ustrezna« raven gmotne družinske blaginje (in z njo povezane ga prestiža ali statusa) je v aktualnih razmerah vse prej kakor stanovitna. V fond dobrin in storitev, s katerimi razpolagajo družinski člani, je treba prinašati nova in nova čudesa z bogato založene mize dnevno svežega – čedalje kompleksnejšega, lepšega, udobnejšega in varnejšega – blaga kapitalističnega gospodarstva.

²⁵ Na tovrstna negativna psihična »stanja« opozarjajo tudi raziskovalci mladine (prim. Ule 2000, s. 50–55). Včasih jih vključijo v pojem »demoralizacija«, ki očitno ni zgolj specifično »mladinska« oblika reagiranja na tveganja in negotovosti življenja v poznomoderni družbi.

²⁶ Ena izmed značilnosti te tope varnosti v mikro zavetju vsakdanjega življenjskega sveta je pogosto v tem, da se navezuje na provincializem, tradicionalizem in konservativizem, tj. sovražno stališče do vsega tujega/nedomačnostnega, ki utegne postaviti pod vprašaj »nevprašljive gotovosti«, na katere se opira posameznikova »ontološka sigurnost«.

Vse to je treba upoštevati, ko steče beseda o težavni situaciji današnjih mladostnikov,²⁷ odraščajočih v okoliščinah, ki jih označujejo krčenje povpraševanja po produktivnem heteronomnem delu, naraščajoča konkurenca na trgu delovne sile, spreminjajoča narava dela, poleg tega pa še – če se preselimo na področje »zasebnosti« – predruščena pojmovanja spolnih vlog, ljubezni, spolnih praks in družinskih razmerij. V tej zvezi je pomembno poudariti, da ne »kriza dela« ne »kriza družine« nista padli z neba. »Krizi« obeh ključnih stebrov povojne (oziroma nasploh »moderne«) družbe, tj. središč »odrasle normalnosti« in žarišč družbenega nadzorstva, sta pogojeni z aktivnim upiranjem ljudi, ki niso več želeli pristajati na poniževalne omejitve heteronomnega dela, konvencionalnih spolnih vlog in tradicionalne spolne morale.²⁸ Skratka, omenjeni »krizi« sta rezultat boja proti delu in boja proti patriarhatu. Zato je neustrezno (morda celo cinično) predlagati, da bi zdajšnje probleme mladih (in manj mladih) reševali npr. z »odpiranjem novih delovnih mest« ali podporo zgolj specifični obliki (tradicionalne) »jedrne družinske celice«. To bi bil način reševanja problemov, ki je »slep« za daljnosežne spremembe na ravni »kulture« (predvsem vrednotnih orientacij²⁹, ki so jih

²⁷ V tej zvezi nemara ni odveč opozoriti, da je lahko tudi govorjenje o rizičnosti odraščanja že samo po sebi tvegano, kolikor namreč ustvarja vtis, da je samodoločeno delovanje – oziroma subjektivizacija (kot praktična »antiteza« socializacijskih »pridobitev«) – nekaj do te mere zamotanega, da se posreči le nekaterim (npr. zaradi njihovih posebnih/izjemnih talentov, znanj, veščin, izkušenj ali srečnih naključij), drugi pa tega po vsej verjetnosti sami ne bi zmogli, zato naj raje niti ne poskusijo (da ne bi bili pozneje razočarani).

²⁸ Tradicionalna spolna morala v poznomodernih časih ni videti le anahronistična, marveč tudi scela nepotrebna. Ne le zaradi svojih inherentnih protislovij in mučnih nedoslednosti, ampak tudi zato, ker za presojanje spolnih praks zadoščajo že splošna in abstraktna moralna pravila, ki se nanašajo na vse medosebne interakcije, npr. prepoved nasilja ali zapoved spoštovanja subjektivnosti (avtonomije) druge osebe. S tem pravili je mogoče, ne nazadnje, moralno in/ali pravno obsoditi (in sankcionirati) vse oblike spolnega nasilja. To kajpak ne pomeni, da posameznik ne bi smel imeti lastnih specifičnih ali idiosinkratičnih moralnih idealov (in iz njih izpeljanih zapovedi in prepovedi), v luči katerih ocenjuje svoje spolne prakse. Nespodobno pa je, če na podlagi takšnega modrostnega ali moralnega ideala »dobro« spolnosti (ločnica med njima je skrajno nejasna in največkrat celo nedoločljiva) vrednoti in obsoja samodoločene spolne prakse drugih ljudi. Prim. Primoratz, s. 167–175.

²⁹ Naj na prvem mestu omenimo pojav, ki ga Gorz (1999, s. 59–67) imenuje »izgubljena magija dela«. V bistvu gre za »razčaranje« dela, tj. za bistveno predruščena stališča do heteronomnega dela. Gorz opozarja na številne empirične raziskave, ki so pokazale, da se tako rekoč povsod po zahodnem svetu – in to ne glede na dokaj razprostranjeno obsesivno skrb za vir dohodka (oziroma strah pred izgubo službe) – zmanjšuje subjektivna vrednost dela (ali poklicne kariere). Iz *Poročila o človekovem razvoju* (Hanžek, s. 22–24) je razvidno, da so od leta 1995 dalje tudi za tukajšnji prostor značilne »opazne spremembe, ki nakazujejo odmik v smeri postmaterialistične orientacije«. Včasih je v tej zvezi zaslediti tudi pojem »postmoderne vrednotne usmeritve«. Kakorkoli že, ključno je naslednje: povečuje se število (mladih in manj mladih) ljudi, ki zavračajo »etiko dela« – Russell (s.

dramatično napovedala že burna in vročična šestdeseta leta. Če nekoliko poenostavimo: glavno politično vprašanje je, kako zmanjšati obseg družbeno koristnega (produktivnega) heteronomnega dela in ga čim bolj enakomerno porazdeliti med člane družbe (družbeno neizogibno delo bi bilo neke vrste »temeljna človekova dolžnost« ali cena, ki jo mora posameznik plačati za uživanje »temeljnih človekovih pravic«), obenem pa bolj enakomerno distribuirati še družbeno ustvarjeno bogastvo & dohodek.

Kaj izbrati: iskanje identitete ali samodoločeno delovanje?

V kakšnem razmerju sta »identiteta« (namreč odgovor na na videz preprosto vprašanje, kdo sem jaz) in samodoločeno delovanje? Nekateri sociologi dokazujejo, da gre tu za obratnosorazmerje: bolj je posameznik blokiran na ravni samodoločenega delovanja (tj. manj deluje in se ustvarja kot subjekt), večja je verjetnost, da bo občutil specifično »lakoto« po identiteti.³⁰ Načinov, kako najti (oziroma pridobiti in obdržati) identiteto, je seveda veliko. Zdi se, da so v tej zvezi najlažji dostopi do »statičnih« identitet. Na primer: Sem moški (ali ženska). Sem človek bele rase. Sem Slovenec. Sem krščan/katolik. Sem Primorec. Sem Cerkljan. In tako naprej. Identitetni »mehanizem« je v teh primerih naslednji: sem nekaj, kar je zapisano že v mojem bistvu, in sicer ne glede na to, ali je tovrstno identitetno jedro biološko ali kulturno determinirano; ključno je, da ni proizvod posameznikovega delovanja, ampak genov (podedovanega naravnega »scenarija«) ali zgodovinskega izročila: prav zato »esencializirana identiteta« ni nekaj, kar posameznik lahko samostojno izbere – med različnimi opcijami –, ampak je nekaj, kar mora zgolj odkriti (globoko v sebi), če seveda noče živeti v zmoti glede lastne »biti«.

Po drugi strani pa obstajajo tudi bolj aktivni načini iskanja in najdevanja identitete, npr. z vključitvijo v družbeno skupino (formalno ali neformalno). Postopek je – vsaj na abstrakt-

ni ravni – dokaj preprost: posameznik se vključi v to ali ono skupino (oziroma organizacijo ali institucijo), sprejme njena »pravila igre« (+ vrednote in hierarhijo razmerij moči), igra predpisano vlogo in se stereotipno ravna v skladu z normativnimi pričakovanji. S tem je mogoče zadovoljiti potrebe po identiteti, varnosti, moči, pripadnosti in priznanosti, »temna« plat te operacije pa se skriva v tem, da postaja posameznik v glavnih obrisih natančno tak, kakršnega ga hoče skupina ali družba (oziroma mora ostati tak, ker ga sicer doletijo negativne sankcije, *in extremis* pa celo izključitev ali stigmatizacija). Problemi vzniknejo, če posameznik ne more izpolniti pričakovane skupine ali pa tega – kar je še zanimivejši primer – noče storiti, in sicer zato, ker so normativna merila za družbeno (ali vsaj skupinsko) priznanost zanj irelevantna, tj. inkompatibilna z njegovim idiosinkratičnim doživljanjem (tj. občutenjem, čustvovanjem in razmišljanjem) in samodoločenimi dejavnostmi, ki so zanj osebno »smiselne« (oziroma »zares njegove«).

Kakorkoli že, priznati je treba, da sodobne družbe omogočajo posameznikom (mlajšim in starejšim) kaleidoskopsko množico »identitet« in samopodob. Potrebo po pridobitvi in ohranitvi identitete zatorej sploh ni težko zadovoljiti. Izbira različnih identitetnih »opcij« je namreč naravnost fascinantna. Problema potemtakem ni iskati na ravni (bolj ali manj aktivnega in ustvarjalnega) pridobivanja, konstruiranja in predelevanja identitetnih pozicij, marveč v ovirah za samodoločeno delovanje, ki je najbrž edini način, s katerim se lahko posameznik svobodno ustvarja kot subjekt (in s tem zmanjšuje svojo potrebo po obsesivnem iskanju/najdevanju identitete).

Uporništvo mladih: pojav, ki sodi v zgodovinski muzej?

V socioloških refleksijah situacije mladih ljudi v devetdesetih letih je včasih zaslediti oceno, da so mladostniki danes manj uporniški kakor nekdanj. Tovrstna sodba je najbrž kar ustrezna, vseeno pa se velja vprašati, ali je presenetljiva. Zdi se, da ni. Takšna bi bila zgolj v primeru, če verjamemo v nekakšen »inherenten« uporniški potencial, ki naj bi označeval mladostno obdobje (oziroma mlade ljudi kot take).³¹ Toda, uporništvo je slej ko prej osebna »drža«, ki jo je zaslediti le pri manjšini (mladih in odraslih) posameznikov (prim. Muncie, s. 187–192). Podmena o uporništvu (z razlogom ali še raje brez njega) mladih izhaja neredko iz skrajno selektivne pozornosti odraslih (npr. raziskovalcev in novinarjev), ki se osredotočajo na najbolj bizarne (in temu primerno redke) vedenjske oblike, »spektakularne« (v oči bijoče) subkulture, prestopniš-

96) jo upravičeno ožigosa za »moralo sužnjev«, ki je moderni svet ne potrebuje več -, in življenje, katerega osrednji del je namenjen delu. Ljudje, ki so »alergični« na delo, kajpada niso nikakršni lenuhi: hočejo zgolj več časa (in energije) zase, večji obseg kontrole nad svojim življenjem (oz. samodoločenimi dejavnostmi) ali – z eno, a ključno besedo – več svobode. Predrugačeno vrednotenje dela ni edina sprememba na ravni »kulture« (oziroma senzibilnosti in mentalitet). Kar zadeva nova pojmovanja intimnih, ljubezenskih, družinskih in spolnih razmerij, kaže bralca napotiti na analize v Giddens, s.196–202; Beck, s. 106–109.

³⁰ Prim. Gorz 1999, s. 141–145; Young, s. 103–110. Kredibilnost te teze je mogoče zlahka preveriti po izkustveni poti ali z miselnim eksperimentom. Zamisliti si velja situacijo, v kateri imaš (oziroma si imel) možnost samodoločenega (in potemtakem praviloma tudi scela smiselnega) delovanja: ali si v takšnih okoliščinah razbijaš glavo z vprašanjem, kdo sem? Naš odgovor je odločno nikalen.

³¹ Posebnost mladosti (v primerjavi z otroštvom), vsaj kar zadeva pogoje za odklonsko vedenje, je bolj v tem, da je to življenjsko obdobje, v katerem je učinke značilno odraslih oblik družbenega nadzorstva lažje obiti (ali nevtalzirati).

ka (kazniva) dejanja³² in eksperimentiranje z drogami, pri čemer včasih zagrešijo še nadaljnjo napako, kolikor površinske («kozmetične») deviacije interpretirajo kot znamenja globljege razhajanja s konvencionalnimi »normativnimi pričakovanji«, predvsem pa sceloma pozabijo na dejstvo, da mladostniki večinoma vendarle ostajajo v predvidljivem okviru konformističnih praks (in sicer z razlogom ali brez njega).

Ko je govor o upiranju mladih v devetdesetih letih, je vsekakor treba priznati, da imajo potencialni in dejanski uporniki v marsičem neprimerno težji izhodiščni položaj, če jih primerjamo z njihovimi vrstniki iz poznih šestdesetih ali zgodnjih sedemdesetih let (oziroma – če se omejimo zgolj na tukajšnjo populacijo – iz osemdesetih let), tj. iz obdobja slovite »kulturne revolucije« (ali velikega zavračanja osrednjih institucij in sistemske logike kapitalistične družbe) v zahodnem svetu.³³

³² Kriminologi so doslej prelili precej črnila v zvezi z vprašanjem, ali je mladoletniško prestopništvo politično subverzivna, celo nekakšna proto- ali krypto-revolucionarna aktivnost. Kršenje kazensko-pravnih norm je kajpak vselej mogoče interpretirati kot obliko upiranja družbenemu redu, vendar pa gre pri tem precej redko za politično motivirano ali ideološko subverzivno delovanje. Pozitivistično usmerjeni kriminologi pojasnjujejo mladoletniško prestopništvo («definkvenco») večinoma na dva načina: (a) kot posledico »manjka kulture«, tj. ne vključenosti v vladajočo kulturo, kar naj bi bilo vzročno povezano z neustrezno socializacijo (npr. zaradi nepravilne družinske vzgoje ali posameznikove biološko determinirane manjše socializabilnosti/pogojljivosti); (b) kot posledico »manjka priložnosti«, tj. ne vključenosti v sfero plačanega heteronomnega dela, zaradi česar posameznik ne more po zakonitih poteh zasledovati kulturno predpisanih ciljev, katerih doseganje prinaša družbeno priznani prestiž/ status. Zdi se, da je v tej zvezi vendarle bolj plodno slediti mertonovski razlagi, ki pojasnjuje prestopniško vedenje s kulturno vključenostjo (ne pa s pomanjkanjem ponotranjenih konvencionalnih vrednot in predstav o socialno valorizirani uspešnosti) in strukturno izključenostjo (oziroma materialnimi deprivacijami). »Problem« prestopnikov je – če rahlo karikiramo – pogosto v tem, da sanjajo preveč kulturno prilagojeno/asimilirano (oziroma konformistično) na »nepravem« mestu v družbeni strukturi. Posledica je »nočna moras«, ki v obliki kaznivih dejanj tlači »družbo«, ki je svojim mladim članom vsilila specifične sanjske materiale (npr. kulturno globalizirane podobe uspešnosti ali pričakovanja v zvezi z dobrinami, ki so kot nagrade povezane z igranjem po »pravilih igre«). Skratka, prestopniško vedenje večinoma ni upiranje vladajočemu (tj. kapitalističnemu) vrednotnemu »redu stvari«, ampak je prej izraz pretirane identifikacije z vrednotami komercialne kulture (prim. Young, s. 80–95).

³³ Pearson (s. 79–107) označi to turbulentno obdobje kot »The Great Refusal«. Zdi se, da je poimenovanje ustrezno, saj zaobjame upiranje na ravni vseh družbenih »podsystemov« (in vsakdanjih življenjskih praks). Zato ne preseneča, da je »veliko odklanjanje« (kapitalističnih in patriarhalnih institucij) izzvalo globoko »krizo vladanja« (Gorz), ki se je razrešila (vsaj zaenkrat oziroma začasno) šele v kontekstu globalizacije, ki je tehtnico razrednega boja znova nagnila v prid dominacije kapitala. No, zanimivo je, da se je »veliko odklanjanje« zgodilo prav v »zlato dobi« poveljnega obdobja, v katerem je bil konsenzualni (in že skorajda absolutistični) družbeni red predstavljen kot »najboljši od vseh možnih svetov« in potemtakem kot »zadnja epizoda v človeškem /družbenem napredku«, ki jo označujeta »konec zgodovine« in »konec ideologije«.

tedaj so bili »nasprotniki« (npr. nosilci ekonomske, ideološke/kulturne in politične moči) ne le bolj otipljivi, ampak tudi neprimerno bolj ranljivi, kakor so danes, namreč v času globalizacije, fleksibilizacije, avtomatizacije in neoliberalne dominacije. Toda s tem se zgodba o možnostih upiranja nikakor ne zaključuje. Nujno je opozoriti še na nekatere spremenjene okoliščine, ki po drugi strani v marsičem olajšujejo upiranje (oziroma otežujejo »slepo« konformistično obnašanje). V mislih imamo predvsem pojave, kot so dekonstrukcija poprej »monolitnih«, nevrtašljivih ali celo »absolutnih« vrednot³⁴ (in samoumevnih življenjskih ciljev), »rahljanje« veljavnih »pravil igre« (oziroma spodkopavanje njihove nekontroverznosti ali neproblematičnosti), spreminjanje socializacijskih praks (kot odsev predrugačenega pojmovanja otroka, spolnih vlog in družinskih razmerij), detradicionalizacija³⁵ in povečanje možnosti za samostojno («individualizirano») usmerjanje življenja.

Sklepna misel

Pripovedovanje o tveganjih, s katerimi se soočajo mladi, se v precejšnji meri izteče v opisovanje oblik viktimizacije, ki so ji izpostavljeni odrasli: kar je za mladostnika še potencialno ali (aristotelovsko rečeno) virtualno, je za odraslega često že dejansko (in pogosto celo ireverzibilno izgubljeno).³⁶ Naj v tem oziru tvegamo namerno hudo karikirano hipotezo: največje tveganje mladih je odraslost sama, kolikor je kajpak konvencionalno zamišljena in bolj ali manj dosledno realizirana.

Med mladimi in odraslimi je opaziti vrsto podobnosti: (a) tako prvimi kot drugim kronično primanjkuje prostega časa, tj. »dobrine«, ki je *sine qua non* sleherne samodoločene dejavnosti (odraslim – kot se zdi – celo bolj kakor mladim), pogosto pa imajo oboji tudi težave z lastnim prostorom (namreč s prostorom, ki ga ne nadzorujejo družinski »pomembni drugi«); (b) tako prvi kot drugi so izpostavljeni neposrednim oblikam kontrole (mladi v šoli, odrasli v službi, oboji pa še v družini) in bolj posrednim načinom družbenega nadzorstva (npr. v okviru potrošniške in sploh ekonomistične ideologije); (c) tako prvi kot drugi so ekonomski negotovi oziroma odvis-

³⁴ V tej zvezi kaže opozoriti na povečano »težo« ekspresivnih, individualističnih in hedonističnih vrednot (v primerjavi z instrumentalnimi), kar odsevajo kulturni »ukazi«, kot so: »Raziskuj, izražaj, ustvari ali realiziraj samega sebe« (tj. raznovrstne čutne, čustvene in mišljenjske potenciale), »Razvij svoj življenjski slog«, »Izdelaj svojo identiteto« ali »Uživaj«.

³⁵ »Detradicionalizacija« (nujni učinek modernizacije in individualizacije) implicira izgubo opore v etabliranih standardih, vlogah, pravih, smernicah in vlogah.

³⁶ Ranljivost mladih se v odrasli fazi pogosto kaže v obliki ranjenosti, neredko že naravnost smrtonosne. Sicer pa je že sam izraz »odraslost« rahlo odvraten, kolikor namiguje na analogijo z »zrelostjo«: ko sadež dozori, ga pojemo ali pa zgnije...

ni (pri odraslih je ekonomska prekamnost še bolj boleča/moteča, saj je ključna vsebina odrasle »drže« prav ekonomska samostojnost oziroma odgovornost za materialno in statusno blaginjo lastne družine). Mladi pa so vendarle v marsičem na boljšem. Če že ne iz drugih razlogov, pa vsaj zato, ker so pač mlajši (bolj odmaknjeni od nujne smrti). Praviloma so tudi lepši, vitalnejši in bolj zdravi, poleg tega pa se – že zaradi svoje nizke starosti – še niso v tolikšni meri kakor odrasli opovedali življenjskim aspiracijam.³⁷

Kakorkoli že, zdi se, da živimo v družbi, ki bi omogočala – vsaj glede na že vzpostavljene objektivne pogoje (npr. raven znanosti, tehnologije in človeških proizvodnih zmogljivosti) – precejšnje povečanje obsega samodoločene delovanja. Marsikdo, pravzaprav najbolj privilegirana manjšina, si lahko tovrstni luksuz privoščiti že tu in zdaj (in je za svoje samodoločeno delovanje celo plačan). Toda to nikakor ne zadošča. Zavzemati bi se morali za to, da bi lahko vsakdo užival čedalje večji delež »kraljestva svobode« (tj. osvobojenega časa v osvobojenem prostoru). To pa je najbrž mogoče doseči le onstran kapitalizma (in patriarhata). Boj za subjektivizacijo je potemtakem nujno tudi boj zoper kapitalizem oziroma – kar je v bistvu eno in isto – boj zoper heteronomno delo, tj. boj za njegovo omejitev in enakomerno porazdelitev³⁸ (skupaj z družbeno proizvedenim bogastvom). To je, mimogrede, boj,

³⁷ Ta moment pronicljivo razčlenita Adorno in Horkheimer v kratkem, a poučnem zapisu z naslovom »Žigosan«. Pisca v njem opozorita, da mladi pogosto dojemajo odrasle kot inferiorna – npr. pusta, nezanimiva, dolgočasna, bedasta, zmedena, plitva, zavožena, komična, bebava, smešna ali celo »nora« – bitja. Vendar pa so tovrstne zaznave neredko nereflektirane, tj. doživete kot nekakšno nevtralnno (»naravno«) dejstvo. Šele s postopnim pronicanjem v svet odraslih – namreč s privzemanjem življenja, ki se skrči na golo eksistiranje (ob hkratni ohranitvi posamičnih funkcionalno neogibno potrebnih sposobnosti in veščin) – se izkaže, da je specifično odrasli kretinizem pravzaprav svojevrstna kazen, ki je namenjena posamezniku, ker je »izdal svoje mladostne upe, se zrastle s svetom in zapadel v preuranjeno propadanje« (s. 254). Zelo podobno razlago stagniranja odrasle osebe ponudi Black: »Si to, kar delaš. Če opravljaš dolgočasna, neumna in monotona dela, boš po vsej verjetnosti tudi sam postal dolgočasen, neumen in monoton. Delo je veliko prepričljivejša razlaga za napredovanje kretinizacije kakor celo tako pomembni poneumljajoči mehanizmi, kakršna sta televizija in izobraževalni aparat. Ljudje, ki so nenehno upravljani, ki jih je delo prevzelo od šole in so vpeti med družino na začetku življenja in domom onemoglih na koncu, so navajeni na hierarhijo in so psihološko zasluženi. Njihova pripravljenost na samostojnost je tako zakrnela, da je strah pred svobodo ena redkih razumsko utemeljenih fobij« (s. 138–139).

³⁸ To politično zahtevo je sočno artikuliral že Lafargue: »Če bi si delavski razred izdrl iz srca razvado, ki mu vlada in ponižuje njegovo naravo, in vstal v svoji strašni moči, pa ne, da bi zahteval *Človekove pravice*, ki so samo pravica kapitalistične eksploatacije, in ne, da bi zahteval *Pravico do dela*, ki je samo pravica do bede, temveč zato, da bi skoval neizprosni zakon, ki bo prepovedoval vsakemu človeku, da bi delal več kot tri ure na dan, bi Zemlja, stara Zemlja, zatrepetala od veselja, čutila bi, da bi v njej poskočilo novo veselje...« (s. 73).

ki sega daleč onstran medgeneracijskih konfliktov, saj heteronomno delo viktimizira tako odrasle kot mlade osebe: prve že dejansko, druge zaenkrat šele potencialno, se pravi v obliki tveganj (dejansko pa se jih kajpak tudi že neposredno »dotika« v obliki napornega »šolanja za delo«).

LITERATURA:

1. Adorno, T.; Horkheimer, M. (1989): *Dijalektika prosvjetiteljstva. Filozofijski fragmenti*. Veselin Masleša & Svjetlost, Sarajevo.
2. Beck, U. (1998). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London.
3. Black, B. (1987). Ukinitve dela. V: B. Black in G. Tomc (ur.), *Pozdravi iz Babilona: ameriška subkulturna scena*. KRT, Ljubljana, str. 135–149.
4. Giddens, A.: *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge 1997.
5. Gorz, A. (1994). *Capitalism, Socialism, Ecology*. Verso, London.
6. Gorz, A. (1999): *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society*. Polity Press, Cambridge.
7. Greer, G. (1993). *The Female Eunuch*. Flamingo, London.
8. Hanžek, M. (ur.) (2000). *Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija 1999*. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.
9. Lafargue, P. (1985). Pravica do lenobe. V: T. Kuzmanić (ur.), *Boj proti delu*. KRT, Ljubljana, str. 49–80.
10. Muncie, J. (1999). *Youth and Crime: A Critical Introduction*. Sage, London.
11. Pearson, G. (1975). *The Deviant Imagination*. The Macmillan Press, London.
12. Primoratz, I. (1999). *Ethics and Sex*. Routledge, London.
13. Reich, W. (1984). *SEXPOL*. KRT, Ljubljana.
14. Russell, B. (1985). Brezdelju v čast. V: T. Kuzmanić in dr. (ur.), *Boj proti delu*. KRT, Ljubljana, str. 93–108.
15. Scheerer, S.; Hess, H. (1997). Social Control: A Defence and Reformulation. V: C. Sumner in R. Bergalli (ur.), *Social Control and Political Order: European Perspectives at the End of the Century*. Sage, London, str. 96–130.
16. Švab, A.: *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
17. Touraine, A. (1995). *Critique of Modernity*. Blackwell, Oxford.
18. Ule, M. (1995). Mladost ob koncu tisočletja. V: M. Ule in V. Mihelj, *Prihodnost mladine*. DZS, Ljubljana, str. 11–134.
19. Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V: M. Ule (ur.), *Socialna ranljivost mladih*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino in Založba Aristej, Ljubljana, str. 15–90.
20. Young, J. (1999). *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. Sage, London.

Victimisation of the capacity/opportunity for self-determination – a crucial risk for young people

Zoran Kanduc, LL.D., Researc Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Young people (adolescents) have always been at the focus of interest of social sciences. This also applies to criminology and, to a lesser degree, to victimology. Criminological interest in adolescents is far from being surprising, since this age (and social) group is the one from which a considerable number of delinquents, i.e. perpetrators of violent and property crimes, is recruited. Young people tend also to be victims of crime. Nevertheless, such harmful acts do not represent the most important risks to which young people are exposed. Socio-psychological explanations of risks affecting young people are mostly centred on the negative social and cultural factors which aggravate successful transition to adulthood, which is sooner or later a targeted life period of every adolescent. In our opinion, adulthood itself represents the highest risk for the young, meaning too smooth adaptation to the existing world of well conformed adult subjects or rather to a society which is based on the heterogeneity of work and the conventional family. Playing socially expected adult roles (such as that of a worker, consumer, parent), in fact, implies an extraordinary truncation of the individual's capacity for self-determination, self-government of oneself (or rather of one's own body, time, creativity and recreational tasks) and the free formation of oneself as a subject. It appears that maturing persons of both sexes are also more and more aware of this fact, since a number of relatively important signals indicate the prolongation of youth and a rejection of certain aspects of normal adulthood (or a tactical retardation of assuming the culturally prescribed image of adult person). It is interesting that victimology has not been in general interested in various forms of structural victimisation (and has also neglected certain risks connected with them), which could threaten or even disintegrate the individual's opportunities / capacities for self-determination and affect his most vital welfare, for example his time and energy. The present contribution attempts at least in rough lines (and in a pioneer way) to sketch some of the most important dimensions of this kind of victimisation, which in given capitalist societies threatens more or less a majority of people in their everyday life.

Key words: young people, passage to adulthood, risk factors, victimisation risk, self-determination, social roles

UDC 316.47 + 343.988-053.6